

Avazı gözəl, səsi ZİL

İndi anadan olmasının 140 ili tamamlanan Məşədi Məmməd Fərzəliyevin adı görkəmli xanəndələr - Cabbar Qaryağdıoğlu, Keçəcioğlu Məhəmməd, Şəkili Ələsgər və Zabul Qasımla yanaşı çəkilib

Ömrünün 60 ilini Azərbaycan və klassik Şərq musiqisinin inkişafına həsr edən Məşədi Məmməd Fərzəliyev milli mədəniyyətimizin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Uzun illər onunla sənət dostluğu etmiş musiqiçi və xanəndələr - Qurban Pirimov, İslam Abdullayev, Seyid Şuşinski və başqaları öz xatirələrində həmişə Məşədi Məmməd Fərzəliyevi yüksək dəyərləndirərək onun çox zəl və gözəl səsi malik olduğunu ehtiramla dilə gətirirdilər. İndi anadan olmasının 140 ili tamamlanan Məşədi Məmməd Fərzəliyevin adı görkəmli xanəndələr - Cabbar Qaryağdıoğlu, Keçəcioğlu Məhəmməd, Şəkili Ələsgər və Zabul Qasımla yanaşı çəkilib.

Məşədi Məmməd Fərzəliyev 1872-ci ildə qədim Şuşa şəhərində anadan olub. Uşaqlıq illəri bu dilbər guşədə keçə də, çox erkən doğma şəhərini tərk edib. Gəncədə, Tiflisdə, Batumda, Vlədikaftazda, İstanbulda və başqa şəhərlərdə yaşayaraq xanəndəliklə məşğul olub. Onu təkcə Azərbaycan deyil, Cənubi Qafqazda, Orta Asiyada, bütün türk dünyasında, hətta Avropanın bir çox ölkələrində görkəmli sənətkar kimi tanıyırdılar.

Musiqişünas Fəridun Şuşinski "Azərbaycan xalq musiqiçiləri" kitabında bu unudulmaz xanəndə haqqında yazırdı: "Onun gözəl zəngünləri, uzun nəfəsləri dinləyiciləri həmişə valeh etmişdi. O, nadir hallarda təsadüf edilən güclü nəfəsə, geniş diapazonlu gur səsa malik olmuşdur. Bir neçə forma və mərtəbədə sürüklə, fəvvarə kimi çalğıyan zəngünlər verməkdə bənzərsiz idi". Elə bu məlahətli səsinə görə də dövrünün tanınmış xanəndələri ona həsəd aparırdılar. Hətta Cabbar Qaryağdıoğlu sənət dostunun məlahətli səsinə yüksək qiymətləndirərək onu özünə "raqib" hesab etmişdi. Musiqi məclislərinin birində (deyilənə görə, bu, Cənubi Azərbaycanda olub - F.X.) ürək və ehtiramla etiraf edib ki, Qafqazda mənə raqib olan iki xanəndə vardır: biri Zabul Qasım, o birisi isə Məşədi Məmməddir.

Bu unudulmaz sənətkarın çox zəngin və orijinal repertuarı olub. Onun nəfəsində çalğıyan "Bayatı-Kürd", "Rast", "Şur", "Çabargah", "Zabul-Segah", "Heyratı", "Mənsuriyyə", "Si-mayi-səms", "Qarabağ şikəstəsi", "Arəzbarı" və s. muğamlar geniş küllələri tərəfindən məhəbbət və rəğbətə qarşılanmışdır. O, Azərbaycan vokal sənətində ən çox da "Şüştər" in məhəbbətli ifası kimi tanınmış və adını mədəniyyət tariximizə əbədi həkk etdirib. Əgər Cabbar Qaryağdıoğlu "Mahur", Seyid Şuşinski "Çabargah", İslam Abdullayev "Segah" ustası kimi ad-sən qazanmışdırsa, Məşədi Məmməd də məhz "Şüştər"ə öz möhürünü vurdu.

Bu, bir həqiqətdir ki, hər bir ifanın sənət taleyində fəth etdiyi zirvə olur. Bir məhəbbət onlarla, yüzlərlə oxuyan olar, amma elə ifalar var ki, məhz o, əvəzsizdir, bənzərsizdir. Biz öz zamanımızda belə ifaları da gördük. Məsələn, Fatma Mehraliyevanın "Kəsmə Şikəstə"si, Rübəbə Muradovanın "Heydərbabəyə salam"ı, Qədir Rüstəmovun "Sona bülüllər"i, Arif Babəyevin "Segah"ı... öz möhtəşəmliyi ilə musiqi tariximizə dərin iz saldı.

Azərbaycan vokal sənəti tarixində Məşədi Məmməd Fərzəliyevin xidmətləri çoxdur. O, özünəməxsus zəngin yaradıcıqlıq yolu keçmişdir. Apardıdığı məclislər adla deyildirdi. Çoxunun üyündən keçərdi ki, övladının toyunda kəş Məşədi Məmməd oxuyardı. Açıq, bu, hər kəsə nəsihət olan xoşbəxtlik də deyildi. Çünki Məşədi Məmmədin dövlət əyləndirən vaxtı olmazdı ki, hər çağırılan toya gedə bilsin.

Məşədi Məmməd Fərzəliyev 1912-ci ildə Vətəndaş şəhərində fəaliyyət göstərən "Sport-Rekord" şirkəti tərəfindən bir dəfə alındı. Şöhrətli ellər dolan Azərbaycanlı xanəndənin səsinə burada vala yazıldı. Məşədi Məmməd tarzən Qurban Pirimovun müşayiəti ilə 40-dək muğam, təsnif və məhəbbət ifa etdi. Bu uğurdan sonra Kiyev şəhərindən də növbəti dəvət gəldi. Görkəmli sənətkar burada "Ekstrafon" şirkəti tərəfindən muğam və xalq mahnılarını qrammofon valına yazdırdı. Müasirləri yazırlar ki, Məşədi Məmməd bütün muğam və mahnılarında ən çox Nəvəsin qəzəllərini ifa edirmiş. O qədər gözəl, solis, təsirli, məlahətli şəkildə Xan qızının şeirlərində səsdən libas tikirmiş ki, onun nəfəsindən qopan sözlər dillər azərbəniyə çevrilmiş. Məşədi Məmməd qonaq gətirdiyi bölgələrdə bəzən onun özündən əvvəl oxuyacağı qəzəli el arasında zümzümə edərək sənətkar ehtiramlarını bildirirdilər.



Fələk, mən tok bu dünyada qəmi-möhəttə çəkmə yoxdur, Bu qədər səfiyyə-rüxsarə göz yaş tökən yoxdur...

Nəvəsinin bu məşhur beyti ilə bağlanan qəzəl Məşədi Məmmədin, demək olar ki, bütün konsertlərinin proloqu olardı.

Sonralar şuşalı sənətkarın sorəği Tiflisdə gəlib. Məmməd ki, ötan əsrin əvvəllərində Tiflis Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi sayılırdı. Bir çox məşhur sənətkarlar, yazıçılar, musiqiçilər, şairlər, ictimai xadimlər məhz bu şəhərdə yaşayıb yaradaraq milli mədəniyyətimizin inkişafına öz töhfələrini verirdilər. O dövrdə Tiflisdə tez-tez "Şərq konsertləri" təşkil olunardı. 1913-cü ildə keçirilən belə konsertlərin birində Məşədi Məmməd Fərzəliyev də iştirak edib. Arxivdə o dövrün afisaları qalmışdır. Məlum olar ki, K.Y. Zübalov adına Xalq Evinə Sidiqi Rühullənin rejissorluğu ilə "Leyli və Məcnun" operasının son pərdəsi tamaşaya qoyulur. Əsərdə Zeyd rolunu Məşədi Məmməd Fərzəliyev yaradıb. Tamaşa zamanı Məşədi Məmməd opera həvəskarlarının xahişi ilə bir sıra muğamları da ifa edib.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Məşədi Məmməd Fərzəliyev yenə də öz sənəti ilə məşğul

idi. Hətta fəaliyyətinin sahəsini də genişləndirmişdi. Məşədi Cəmil Əmirovun (Fikrət Əmirovun atası, məşhur tarzən - F.X.) dəvəti ilə Gəncədə - şəhər musiqi məktəbində bir müddət muğamatdan dərslər deyib. Gənc xanəndələrin yetişməsinə onun da əməyi olub. Həmin vaxt ətraf bölgələrdə toylarda, el şənliklərində tez-tez çıxış edən Məşədi Məmmədin zövqlə oxuduğu mahnılar dinləyiciləri vədə gətirirdi. Seyid Şuşinski yazırdı: "Məşədi Məmmədin "Aşxam oldu"

təsnifini dinləmək musiqini sevonları üçün böyük səadət idi". Onun əzəmətli və nəkbən səsi, çoxun zəngünləri çox qüdrətli səsləndirdi. İfa etdiyi hər bir mahnıya, təsnifə, muğama öz möhürünü vurdu. Artıq şöhrətli Azərbaycanlı sarhadlarından çox-çox uzaqlara yayılmışdı. Moskvada keçirilən konserti də çox yaddaqalan oldu. O dövrdə çap edilən qəzetlərdə Məşədi Məmmədin ünvanına çox sözlər deyilirdi.

Məhz Moskva konsertindən sonra onun xarici ölkələrə qastrol səfərləri başladı. Polşa, Almaniya, Fransa, Belçika, İngiltərə, Rumıniya, Türkiyə və İran ölkələrində Azərbaycanlı bülbulün şirin avazına heyrat kəsələnlərin sayı çoxalardı. Hətta Londonda Üzeyir Hacıbəylinin tamaşaya qoyulan "Arşın mal alan" musiqili komediyasında Əsgərin ariyasını məhz Məşədi Məmməd böyük ustalıqla tamaşaçılara çatdırdı.

Bütün bu bəxtəvərliklə dolu muğamların sırasına, təəssüf ki, ürəkəğrirdici hadisələr də qoşuldu. Ölkəni bürümüş repressiyaların cəynəqləri ünvanlara ilidikcə hər gecə bir ziyalının, şairin, sənətkarın, aktyorun, ictimai xadimin ömrünə balta çalını, həbsinə, qətlinə fərmən verilir. Yüq qatərləri silahlı əsgərlərin nəzarəti altında soydaşlarımızı Sibirə - gedər-gəlməzə aparırdı.

Dostla düşmənin qarışıq düşdüyü bir zamanda Məşədi Məmməd Fərzəliyev də qulağına xoş sədlər gəlmirdi. Doğrudur, sovet dövründə onun haqqında qələmə alınmış xatirələrdə söylənir ki, məhz ölkədə Oktyabr inqilabı

nın qələbasından sonra xanəndənin də yaradıcılığında bir çiçəklənmə baş verib. Bizim apardıığımız araşdırmalar isə tamamilə başqa həqiqətləri aşkarlayır. Bir müddət Məşədi Cəmilin köməyi sayəsində Gəncədə pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olsa da, səsi, ünü toylar, düyündən gəlsə də, xarici ölkələrə qastrol səfərinə getsə də, bu quruluşda yaşadığı 9 il ərzində əvvəlki dövrə müqayisədə o qədər çox böyük uğurları olmayıb. Səsinin ahənginə qatılan kədər, xiffətin notlarında oxuduğu sözlərin dərinliyində nəhəhatlıq və narazılıq duyulub. Sağ-solundakı dostları, tanışları "yoxa" çıxdıca onun da şuxluğu itirdi. Bəlkə də elə buna görə 1929-cu ildə xarici ölkəyə getdiyi qastrol səfərindən sonra bir daha Vətəninə qayıtmadı Məşədi Məmməd.

Uzun illər Türkiyənin İstanbul şəhərində yaşayan və 1962-ci ildə 90 yaşında dünyasını dəyişən Məşədi Məmməd Fərzəliyev, əslində, sovet hökumətinin, onun repressiyalarının, ağır təzyiqlərinin əlindən bu ölkəyə pənəh aparmışdı. Uzun illər gözü yolda, qulağı səsdə qalsada, İstanbulda oxuduğu muğamların sədası Qarabağa çatırdı. Harada yaşayıb yaratmasından asılı olmayaraq, Məşədi Məmməd Fərzəliyev milli vokal məktəbinin ən yaxşı ifaçılarından idi. O, Azərbaycan mədəniyyətinin unudulmaz simalarından biri kimi xatirələrdə yaşamaqdadır. Yaxşı ki, onun ötan əsrin əvvəllərində qrammofon vallarına yazılmış səsinə bu gün də qulaq asmaq mümkündür. Geniş araşdırma aparılarsa, qardaş Türkiyədə də onun haqqında bizi məlum olmayan yeni faktlar, bilgiler əldə etmək də olar. Bir qərindən artıq qardaş ölkədə yaşayan şuşalı xanəndə susan bülbul olma bilməzdi ki?!

"Azərbaycan" qəzeti